

بلاغت کاربردی

درس ۱۳

استاد: سرکار خانم فرخی

آموزشیار: آقای یزدانی

در درس گذشته با معنای حقیقی و غیرحقیقی امر آشنا شدیم و فوا گرفتیم که اگر امر در معنای طلب فعل همراه با استعلاء و الزام استعمال شود حقیقت بوده و در غیر آن مجاز است و همچنین آموخ تیم که برای تعیین معنای غیرحقیقی باید به قراین لفظی و مقامی توجه کرد . این درس به یکی دیگر از اقسام انشاء یعنی نهی می پردازد و پس از تعریف و بیان صیغه های آن به بیان معانی غیرحقیقی آن پرداخته و مانند درس گذشته این نکته را متذکر می شود که اصل در لفظ معنای حقیقی آن است از این رو زمانی لفظ بر معنای غیرحقیقی حمل می شود که معنای حقیقی ممکن نباشد یا ظاهر نباشد و یا ظهور معنای غیرحقیقی قوی تر باشد.

اهداف فصل سوم:

انتظار می‌رود دانش پژوهان عزیز پس از فراگیری این درس به پرسش های زیر پاسخ بدهند :

- تعریف نهی چیست و چه لفظی برای آن وضع شده است؟

- معنای حقیقی نهی چیست؟ چرا؟

- معنای غیرحقیقی نهی چیست؟

- ملاک خارج شدن از معنای حقیقی نهی چیست؟

تعریف نهی و صیغه آن

باز داشتن از کاری بر وجه استعلاء (خود را برتر جلوه دادن) و الزام^۱ را «نهی» گویند.

برای نهی یک صیغه وضع شده است و آن مضارع مجزوم به «لا» است مانند «لا تَجَسَّسُوا» و «لا يَغْتَبُ» در آیه شریفه «لا تحبسوا و لا يغتَب بعضكم بعضا»^۲ و گاهی غیر این صیغه جانشین نهی می شود که چون برای معنای نهی وضع نشده است دلالت آن بر نهی نیاز به قرینه دارد مانند «لا تَسْفِكُون» در آیه «إِذْ أَخَذْنَا مِيثَاقَكُمْ لَا تَسْفِكُونَ دِمَاءَكُمْ»^۳ که مضارع منفی است ولی معنای نهی می دهد.

معنای نهی

الف) معنای حقیقی^۴: حقیقت نهی همان زجر (باز داشتن) از فعل است و از لحاظ اعتبار استعلاء و دلالت بر الزام مانند امر است و دلیل آن تبادر همین معنی در هنگام اطلاق لفظ است و تبادر علامت حقیقت است.

معنای غیرحقیقی^۵: غیر از معنای ذکر شده بقیه معانی نهی حقیقی نبوده و نیاز به قرینه دارند تا از سیاق کلام فهمیده شوند مانند جایی که زجر از فعل بر وجه تضرع و خواری باشد که در این صورت نهی قالب «دعا» دارد یا بر وجه خواهش باشد که در این حالت قالب «درخواست و التماس» را دارد و گاهی نهی در معنای دیگری مانند تسویه، تکوین، تهدید و تمنی که غیر زجر و طلب ترک است به کار می رود که فهم آنها در گرو ذوق سالم و توجه به قراین است.

ملاک فهم معنای غیر حقیقی

ملاک در خروج نهی از معنای حقیقی به معنای غیرحقیقی مانند امر، عدم امکان اراده معنای حقیقی یا عدم ظهور آن می باشد و یا قوی تر بودن ظهور معنای غیرحقیقی است و برای تعیین معنای غیرحقیقی باید ذوق را به کار گرفت تا بتواند با توجه به قراین لفظی و مقامی معنای غیرحقیقی مناسب را تشخیص بدهد.

^۱. لازم کردن.

^۲. حجرات/۱۲.

^۳. بقره/۱۸۴.

^۴. ما وضع له.

^۵. غیر ما وضع له.

برای روشن تر شدن بحث، معانی نهی را در آیات زیر بررسی می‌کنیم.

۱. «رَبَّنَا لَا تُزِغْ قُلُوبَنَا بَعْدَ إِذْ هَدَيْتَنَا وَهَبْ لَنَا مِنْ لَدُنْكَ رَحْمَةً إِنَّكَ أَنْتَ الْوَهَّابُ»^۱ نهی در این آیه برای دعا می‌باشد.

۲. «وَلْيَتَلَطَّفْ وَلَا يُشْعِرَنَّ بِكُمْ أَحَدًا»^۲ نهی در این آیه برای التماس و خواهش می‌باشد.

SCO۱: ۶:۲۵

۳. «لَا تَسْأَلُوا عَنْ أَشْيَاءَ إِنْ تُبْدَ لَكُمْ تَسْأَلُكُمْ»^۳ نهی در این آیه برای ارشاد به کار رفته است.

۴. «وَلَا تَحْسَبَنَّ اللَّهَ غَافِلًا عَمَّا يَعْمَلُ الظَّالِمُونَ»^۴ نهی در این آیه به معنای دوام است.

۵. «لَا تَعْتَذِرُوا قَدْ كَفَرْتُمْ بَعْدَ إِيمَانِكُمْ»^۵ نهی در این آیه برای مایوس کردن است.

۶. «وَلَا تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ قَتَلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَمْوَاتًا بَلْ أَحْيَاءٌ عِنْدَ رَبِّهِمْ يُرْزَقُونَ»^۶ نهی در این آیه عاقبت را بیان می‌کند.

۷. «يَا مُوسَى لَا تَخَفْ إِنِّي لَا يَخَافُ لَدَى الْمُرْسَلُونَ»^۷ نهی در این آیه برای انس گرفتن و آرامش دادن است.

۸. «فَإِذَا خِفْتُ عَلَيْهِ فَأَلْقِيهِ فِي الْيَمِّ وَلَا تَخَافِي وَلَا تَحْزَنِي إِنَّا رَادُّوهُ إِلَيْكَ وَجَاعِلُوهُ مِنَ الْمُرْسَلِينَ»^۸ نهی در این آیه برای برای دل‌داری دادن و آسوده خاطر کردن است.

۹. «قَالَ اخْضَوْا فِيهَا وَلَا تُكَلِّمُون»^۹ نهی در این آیه برای اهانت است.

۱۰. «وَلَا تُصَعِّرْ خَدَّكَ لِلنَّاسِ وَلَا تَمْشِ فِي الْأَرْضِ مَرَحًا»^{۱۰} نهی در این آیه برای ادب کردن است.

SCO۲: ۱۲:۱۱

۱۱. «لَا تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ يَفْرَحُونَ بِمَا أَتَوْا وَيُحِبُّونَ أَنْ يُحْمَدُوا بِمَا لَمْ يَفْعَلُوا فَلَا تَحْسَبَنَّهُمْ بِمَفَازَةٍ مِنَ الْعَذَابِ»^{۱۱} نهی در این آیه برای تاکید استعمال شده است.

۱۲. «لَا تَعْتَذِرُوا لَنْ نُوْمِنَ لَكُمْ قَدْ نَبَأْنَا اللَّهَ مِنْ أَخْبَارِكُمْ»^{۱۲} نهی در این آیه برای توبیخ و سرزنش به کار رفته است.

۱. آل عمران / ۸.

۲. کهف / ۱۹.

۳. مائده / ۱۰۱.

۴. ابراهیم / ۴۲.

۵. توبه / ۶۶.

۶. آل عمران / ۱۶۹.

۷. نمل / ۱۰.

۸. قصص / ۷.

۹. مؤمنون / ۱۰۸.

۱۰. لقمان / ۱۸.

۱۱. آل عمران / ۱۸۸.

۱۲. توبه / ۹۴.

تمرین

مراد از صیغه‌های نهی در آیات زیر چیست؟

۱. «وَلَا تَجْعَلْ يَدَكَ مَغْلُولَةً إِلَىٰ عُنُقِكَ وَلَا تَبْسُطْهَا كُلَّ الْبَسْطِ فَتَقْعُدَ مَلُومًا مَّحْسُورًا». اسراء/۲۹

۲. «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَدْخُلُوا بُيُوتًا غَيْرَ بُيُوتِكُمْ حَتَّىٰ تَسْتَأْذِنُوا». نور/۲۷

۳. «قُلْ آمِنُوا بِهِ أَوْ لَا تُؤْمِنُوا». اسراء/۱۰۷

۴. «لَا يَسْخَرُ قَوْمٌ مِنْ قَوْمٍ عَسَىٰ أَنْ يَكُونُوا خَيْرًا مِنْهُمْ وَلَا نِسَاءٌ مِنْ نِسَاءٍ عَسَىٰ أَنْ يَكُنَّ خَيْرًا مِنْهُنَّ وَلَا تَلْمِزُوا أَنْفُسَكُمْ

وَلَا تَنَابَزُوا بِاللُّغَابِ». حجرات/۱۱

۵. «لَا تَدْعُوا الْيَوْمَ ثُبُورًا وَاحِدًا وَادْعُوا ثُبُورًا كَثِيرًا». فرقان/۱۴

Scor: ۱۷:۵۸

چکیده

۱. باز داشتن از کاری بر وجه استعلاء و الزام را «نهی» گویند.
۲. صیغه اصلی نهی، مضارع مجزوم به «لا» است و گاهی صیغه‌های دیگر مانند مضارع منفی از آن نیابت می‌کند.
۳. صیغه نهی اگر در معنای موضوع له خودش استعمال نشود غیرحقیقی بوده و باید همراه قرینه لفظی یا مقامی باشد.
۴. معانی مجازی نهی فراوان است مانند دعاء، التماس، ارشاد و دوام که باید برای فهم آنها به ظهور کلام توجه کرد.
۵. اصل در نهی مانند هر لفظ دیگری دلالت بر معنای حقیقی است مگر اینکه قرینه بر خلاف آن باشد.